

U SPOMEN

Miroslav Bertoša (Beograd, 17. svibnja 1938. – Pula, 24. kolovoza 2023.)

U 86. godini života 24. kolovoza 2023. napustio nas je Miroslav Bertoša, profesor emeritus Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli i član suradnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Miroslav Bertoša rodio se u Beogradu 17. svibnja 1938. u obitelji istarskoga emigranta Ivana i majke Zore. Podrijetlom je iz sela Bertoši na Pazinštini. Nakon Drugoga svjetskog rata ujesen 1947. godine kao devetogodišnji dječak vratio se s obitelji u Istru nastanivši se u Puli. U Puli je 1949. završio osnovnu školu, 1957. osam razreda hrvatske gimnazije, a 1963. na Pedagoškoj akademiji diplomirao povijest s književnošću. Potom je 1966. godine u Zagrebu na Filozofskom fakultetu studirao i diplomirao povijest. Petnaest godina kasnije 1981. na tom je fakultetu u Zagrebu doktorirao obranivši doktorsku disertaciju pod naslovom *Gospodarske i društvene prilike u mletačkom dijelu Istre u doba kolonizacije XVI. i XVII. stoljeća*.

Miroslav Bertoša u svojoj je profesionalnoj karijeri dužoj od 45 godina postigao najviša zvanja, kako u znanstvenom tako i nastavnom pogledu. Pripadao je vodećim hrvatskim povjesničarima, kako po pristupu i metodologiji znanstvenoga istraživanja tako i po rezultatima istraživanja i popularizaciji rezultata povijesne znanosti. U najužem fokusu njegova interesa bile su društvene, gospodarske, etničke i nacionalne, migracijske, kolonizacijske i kulturno-antropološke i demografske pojave u prostoru Istre i sjevernoga Jadrana od kraja XV. do kraja XVIII. stoljeća. Bio je pasionirani ljubitelj knjige i čitač ne samo povijesne literature i arhivskoga gradiva nego i drugih ostvarenja u području društvenih i humanističkih znanosti, a posebno književnih djela. Sjećam se, u svom radnom prostoru u obiteljskoj kući u Puli, gdje je s obitelji živio, još je 1981. godine, kada sam ga upoznao, bio toliko okružen knjigama da se jedva probijao do radnoga stola. Police u sve tri prostorije u prizemlju kuće, gdje je radio, bile su popunjene, a na radnom stolu i na podu bilo je već više kubika knjiga. Među tim se knjigama izvrsno snalazio, u svakom je trenutku znao gdje se koja knjiga nalazi, imao je izvrsnu memoriju, u što sam se i sam bio više puta uvjerio. Danas možemo samo zamisliti koliku je građu i literaturu sakupio i ovladao njezinim sadržajem do 2023. godine. Riječ je o impresivnoj popudbini kojom je sustavno upravljao i raspolagao do kraja života, nikada ne posustajući u svom znanstvenom, nastavnom i kulturnom poslanju, svom intelektualnom radu izrazite humanističke čestitosti. U nasljeđe nam je ostavio impresivno djelo od 21 objavljene knjige i više od 1000 znanstvenih i stručnih članaka te drugih bibliografskih jedinica, kao i knjižnicu

od 50 000 svezaka knjiga, časopisa i drugih publikacija. Ostavio je i toliko toga što nije objavio, kao i dnevnik koji je sustavno vodio!

Prvo zaposlenje Miroslava Bertoše bilo je na Pedagoškoj akademiji u Puli, gdje je od 1963. do 1969. radio kao asistent, a potom je sve do 1995. bio zaposlen u Sjevernojadranskom institutu JAZU-a, kasnije Zavodu za povijesne i društvene znanosti HAZU-a u Rijeci, Radnoj jedinici u Puli. Od svibnja 1995. do veljače 1999. radio je u diplomaciji, obnašao je dužnost prvog generalnog konzula Republike Hrvatske u Trstu u Republici Italiji. Od 1999. do 2003. radio je kao upravitelj Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU-a u Rijeci, a od 2003. do umirovljenja 2008. bio je zaposlen na Filozofskom fakultetu, odnosno Odjelu za humanističke znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.

Miroslav Bertoša tijekom duga i plodonosna života, kako je sam volio reći, bio je vječiti učenik. Zapravo iznimni intelektualac, povjesničar koji je poštivao visoke standarde u radu. Izvrsno je poznao hrvatsku historiografiju, ali i suvremena strujanja u europskoj historiografiji, posebno u Italiji i Francuskoj, osobito je cijenio iskustva francuske škole *Annales*, no uvijek je gradio osobni pristup i model rada. U svom je radu posebno oživio istarski mikrosvijet, ruralni i urbani svijet i njegove društvene strukture, kao i svijet marginalnih skupina. Važan doprinos dao je i oblikovanju i razumijevanju modernoga nacionalnog identiteta Istre tijekom dugog 19. stoljeća, kada se oko toga vodila žilava borba među Talijanima, Hrvatima i Slovencima. Tri su aktivnosti bile karakteristične i konstanta u njegovu pristupu i načinu rada. Pasionirano je pratio i kritički ocjenjivao historiografska ostvarenja, sustavno se usavršavao te kontinuirano istraživao arhivsko gradivo. Historiografska djela i literatura općenito bili su njegova strast. Knjižnice, knjižare i antikvarijati bili su njegovo omiljeno mjesto boravka. Usavršavao se u mnogobrojnim domaćim i inozemnim ustanovama, posebno u Francuskoj i Italiji. Sustavno je istraživao u mnogim arhivskim knjižnicama u Hrvatskoj i inozemstvu. Valja istaknuti njegova više od 50 godina redovita godišnja arhivska i bibliotečna istraživanja u Državnom arhivu u Veneciji u Republici Italiji.

Dobro je poznata činjenica da je Miroslav Bertoša bio vrlo aktivan i u nastavnom radu na više sveučilišta u Hrvatskoj (Puli, Rijeci, Zagrebu, Zadru, Splitu i Dubrovniku). Najdublji je trag ostavio na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, gdje je započeo nastavnički rad daleko prije njegova osnutka, najprije radeći od 1963. do 1971. na Pedagoškoj akademiji, kao voditelj *Metodičko-didaktičnog praktikuma*, a zatim kao asistent na katedri za *Nacionalnu povijest* i predavač *Metodike povijesti* te voditelj katedre *Nastave o zavičaju*. Novi doprinos nastavnom radu u Puli pružio je godine 1994. kada je na njegov poticaj na Filozofskom fakultetu osnovan dvopredmetni studij povijesti za koji je osmislio nastavni plan i program. Isto tako, bio je osnivač Odsjeka za povijest i njegov prvi pročelnik i voditelj. Uspješno je okupio niz uglednih hrvatskih povjesničara profesora, kao što su bili akademik Tomislav Raukar iz Zagreba, akademik Petar Strčić iz Rijeke, profesor Neven Budak iz Zagreba, profesor Stjepo Obad iz Zadra, kao i mnogi drugi. Na Odsjeku za povijest sudjelovao je akademske godine 2005./2006. u izradi novoga nastavnog plana i programa prema načelima Bolonjske deklaracije. Tada se posebno zauzeo, a što je i prihvaćeno, da studij povijesti u Puli bude oplemenjen kolegijima zavičajne istarske povijesti od prapovijesti do suvremenoga doba. Isto tako, potaknuo je znanstvenu i nastavnu

suradnju Filozofskoga fakulteta u Puli s različitim ustanovama u Hrvatskoj i inozemstvu. Velike je napore ulagao na Odsjeku za povijest u stvaranju podmlatka, vlastitoga kadra i njihovu upošljavanju i znanstveno-nastavnom napredovanju. Mnogi su od njih danas ključni profesori povijesti Odsjeka za povijest na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. Tu je predavao više kolegija: *Metodologija znanstvenog rada; Istraživanje povijesti; Historiografija; Migracije (XV. – XVIII. stoljeća); Istra, Jadran, Sredozemlje; Svakodnevnica Europe: od medijskih barbara do EU i Povijest senzibiliteta: dob, spol i ljudska intima*. Predavao je i na interdisciplinarnom studiju Kultura i turizam toga sveučilišta: *Kulturna povijest Hrvatske, Društvena povijest medija te Zavičajna i regionalna kulturna povijest*. U nastavi je ostao dugo nakon umirovljenja honorarno predajući više kolegija ne samo u Puli.

Miroslav Bertoša imao je veliku radnu energiju, bio je vrlo kreativan, marljiv i radišan, inovativan u historiografskom radu i neumoran u traganju za novim spoznajama i istinom. On se čvrsto držao načela: činjenicama do spoznaja. Bio je vodeći istarski povjesničar koji je nakon 1945. godine snažno doprinio stasanju hrvatske historiografije u Istri koja do tada nije imala uvjete za svoj razvoj i rast. Ponudio je veliko razumijevanje procesa u Istri i sjevernom Jadranu među Hrvatima, Slovencima i Talijanima, prostoru koji je posebno istraživao. Prostoru u kojem su nakon duga osporavanja danas smještene tri suverene i demokratske države Republika Italija, Republika Slovenija i Republika Hrvatska. Imao je vrlo očovječen pristup u predstavljanju sadržaja te prošlosti. U svojim je radovima isticao spoznaje u kojima je različitost predstavljao kao bogatstvo. Smatrao je da nacionalne sukobe, nerazumijevanja, mržnju iz prošlosti treba objasniti, ali nikako ne prenositi na nove generacije, već je konzervirati u prošlosti. Na nove generacije prenositi ono dobro, isticati ono vrijedno gradeći međusobno uvažavanje i suživot. Pritom je zagovarao pristup u tumačenju prošlosti uvijek začinjeno izvornim asocijacijama i onim nečim iz prošlosti što je proizlazilo iz dubine istraživačkoga iskustva. Smatrao je da asocijacije iz arhivske građe i literature imaju smisao ako ih znamo objasniti u sadašnjosti. Njegova knjiga *Etos i etnos zavičaja*, objavljena 1985. godine kao 33. knjiga VI. kola Edicije *Istra kroz stoljeća* ponudila je niz vrlo konkretnih rješenja u sagledavanju te slojevitosti i tragične prošlosti u Istri i na sjevernome Jadranu. Ponudio je vrlo konkretna objašnjenja i razumijevanje o onome što je očovječeno i ljudsko u zavičaju i o onome što je nacionalno u zavičaju, a tiče se prije svega Hrvata, Slovenaca i Talijana u zemljopisnoj Istri i na sjevernome Jadranu. Zbog takvih svojih stavova i držanja uživao je velik ugled ne samo u hrvatskom djelu Istre nego i u slovenskom i u talijanskom dijelu Istre. Sjećam se jednom zgodom 1987. ili 1988. bio sam s Miroslavom Bertošom na jednom skupu u Muggi – Milju u Italiji, kad mu je prišao mladi talijanski intelektualac i, sav radostan što ga vidi, ushićeno rekao: »Gospodin Bertosa, ja učim hrvatski jezik kako bi mogao citati vaše knjige...« Kakav je ugled uživao Miroslav Bertoša u talijanskoj historiografiji, govori i činjenica da je njegov tekst o Istri u mletačkom razdoblju unesen u sintezu povijesti Mletačke Republike objavljene u Italiji 1992. godine.¹ U tom je kontekstu posebno značajna njegova suradnja s Centrom za povijesna istraživanja – Centro di

¹ Gaetano Cozzi, Michaele Knapton, Giovanni Scarabello, *La Repubblica di Venezia nell'età moderna. Dal 1517. alla fine della Repubblica*, Utet, Torino 1992. (djelo je 2007. prevedeno na hrvatski jezik u izdanju Antibarbarusa u Zagrebu).

ricerche storiche u Rovinju, njegovim edicijama i direktorom prof. Giovannijem Radossijem, ali i sa Zgodovinskim društvom za južno Primorsko u Kopru. Isto tako valja istaknuti da je on bio suradnik najznačajnijih kulturno-znanstvenih ustanova u Istri, surađivao je s Čakavskim saborom i njegovim katedrama, Maticom hrvatskom i njezinim ograncima, na više znanstveno-stručnih skupova, posebno na Pazinskom memorijalu i Buzetskim danima. Surađivao je i objavljivao u mnogim edicijama, bio je i član Izdavačkoga savjeta Državnoga arhiva u Pazinu. Poseban je doprinos dao u radu Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU-a u Rijeci, Radnoj jedinici u Puli, ali i u leksikografskom i uredničkom radu. Tu posebno treba istaknuti njegov urednički i autorski doprinos izradi Istarske enciklopedije. Početkom demokratskih promjena posebno je bio aktivan u radu Instituta društvenih znanosti »Ivo Pilar« iz Zagreba, koji je u Puli imao jedan od svojih prvih područnih centara. Više je godina honorarno bio na njegovu čelu. Tu se posebno istaknuo kao predvodnik Pilarove tribine Znanost i društvo, kada je organizirao više znakovitih predavanja. Istaknuo se i kao glavni istraživač u znanstvenom projektu »Istarski Hrvati: između potisnutog identiteta i usporjene integracije«, koji se provodio od 1993. do 1996. Broj 6-7 Pilarova časopisa *Društvenih istraživanja* u cijelosti je posvećen rezultatima istraživanja toga projekta. Bio je to velik znanstveni doprinos razumijevanju društvenih i političkih prilika u Istri tijekom moderne i suvremene stvarnosti, kao i početkom demokratskih promjena. Sažeto, ali vrlo precizno već u samom naslovu projekta Miroslav Bertoša dao je znanstvenu prosudbu, zapravo sintezu i ocjenu tih okolnosti i prilika.

Danas nije jednostavno sažeti život i djelo Miroslava Bertoše, ono je vrlo sadržajno i slojevito, javno objavljeno i svatko tko hoće, može ponirati u njegova ostvarenja. Osim znanstvenih i stručnih djela, ostavio je i bogatu riznicu publicističkih ostvarenja iznoseći svoje spoznaje o povijesti, kulturi i politici tijekom 12 godina, od lipnja 1991. do kraja studenoga 2002. u redovitoj tjednoj novinskoj kolumni istarskoga dnevnika *Glasa Istre* pod naslovom »Domišljanje Istre: između povijesnog i fikcijskog« i »Početak tisućljeća: Dijalozi i solilokviji«. Ta su njegova promišljanja, njih 588, bila velik doprinos popularizaciji povijesne znanosti i znanja uopće, kao i kulturnome prožimanju i jačanju građanske svijesti i pluralnoga društva, demokratskim i civilizacijskim procesima. Bila je to njegova osebujna komunikacija s javnošću u času velikih društvenih promjena, u času ostvarenja i afirmacije suvremenoga hrvatskog društva i države, demokratske i europske Republike Hrvatske. Tada je kao domoljub Miroslav Bertoša prihvatio još neke izazove. Istaknut ću onaj u diplomaciji i prvoga generalnog konzula Republike Hrvatske u Trstu u Republici Italiji od 1995. do 1999. godine. Uz redovite konzularne aktivnosti u Trstu bio je razvio i snažnu kulturnu aktivnost u cilju zbližavanja dviju zemalja i afirmaciji hrvatske kulture i znanosti u području »Triveneta« – regije Furlanija-Julijska Venezija, Trentino-Alto Adige i Veneto. Osnovao je dvotjednu tribinu nazvanu »Treći kat« – »Terzo piano« s različitim kulturnim programima od predstavljanja novih publikacija do predavanja i drugih sadržaja, koja su se redovito održavala u sjedištu konzulata na Piazza Goldoni 9 u Trstu i koja su od samoga početka izazivala veliku pozornost tršćanske kulturne javnosti. Sjećam se jedne zgode kada sam sudjelovao u kulturnom događaju u hrvatskom konzulatu u Trstu na kojem je bio prisutan i dogradonačelnik Trsta Di Piazza. Tada je on u svom prigodnom govoru između ostaloga istaknuo, parafrazirao: hrvatska kultura bila je istisnuta iz Trsta 1918. godine, ovim se događanjima i kulturnim aktivnostima vratila u Trst, čemu je sigurno doprinio i Miroslav

Bertoša. Ne samo to, tada je ta kulturna aktivnost Generalnoga konzulata Republike Hrvatske znakovito obilježila i oplemenila ukupni kulturni život Trsta.

Miroslav Bertoša bio je vrlo postojan i objektivan u iznošenju povijesnih činjenica. Izvrstan sugovornik. Tijekom 42 godine našega poznanstva, prijateljevanja i suradnje pratio sam njegov intelektualni rad i uvijek sam učio od njega. I danas, kada sam već pred mirovinom, osjećam se učenikom Miroslava Bertoše i osjećam veliku prazninu njegovim odlaskom. Vjerojatno i ne samo ja, jer Miroslav Bertoša bio je vrlo pažljiv i poticajan prema kolegama i suradnicima. U svakom je znao pronaći ono nešto, vrijedno pažnje i poticaja. Duboko je cijenio svačiji intelektualni napor, doprinos i iskustvo, držao je to neponovljivim i vrijednim. Uostalom, o tome govori i impresivni Zbornik napisan u čast 75. obljetnice života i 50. obljetnice rada Miroslava Bertoše, objavljen 2013. godine u tri sveska u izdanju Sveučilišta Jurja Dobrile i Državnoga arhiva u Pazinu, pod uredničkim vodstvom profesora Ivana Jurkovića. U Zborniku je svoje radove objavilo 70 suradnika.

Miroslav Bertoša uvijek je bio gladan znanja, radoholičar, imao je čeličnu radnu disciplinu. Osobno ne poznajem radišnijega i organiziranijeg intelektualca od njega. U svako doba dana, ali i dugo u noć, bio je za radnim stolom ne samo tijekom radnoga tjedna nego i subotom, nedjeljom, blagdanom, tijekom godišnjeg odmora... Bio je vrlo odgovoran prema obitelji, zdravlju, ljudskoj dobrobiti, različitosti, zavičaju, hrvatskom društvu, državi... volio je izazove, ne samo istraživačke, volio je hodati, planinariti, zdravu hranu, plivati... Sjećam se kada smo 1995. bili zajedno s jednim izaslanstvom Istrana u Australiji (Melbourn, Gilong, Balarat, Adelaide), u posjetu Hrvatskoj istarskoj zajednici. Tijekom više tjedana imali smo razne susrete, razna iskustva, vodili duge razgovore, a susreli smo se i s oceanom Južne Australije i njegovom divovskom snagom, osjetili njegov huk, gledali njegove goleme moćne valove koji su u pravilnim intervalima dolazili na obalu, slušali priče i upozorenja o njegovoj nepredvidljivosti i opasnosti za kupaće. Posebno smo uživali u prirodnom fenomenu u području Dvanaest apostola negdje između Melbourn i Adelaide i onoga što je izgradio ocean u sudaru s kopnom. Miroslavu je bio velik izazov zaplivati u tom i takvom oceanu, vidio sam koliko je bio ushićen tom mogućnošću kod Melburna, ja baš i ne, mene je ocean, onakav siv i moćan, odbijao, no išao sam s njime, nisam zaplivaio. Sjećam se, Miro mi je, dok je plivao, dovikivao: »Uđite, pa to je prilika, tko zna kada ćemo moći opet!«

Povjesničar Miroslav Bertoša, profesor emeritus i član suradnik HAZU-a, svojim je radom i djelom trajno zadužio hrvatsku akademsku zajednicu i kulturnu javnost, hrvatsko društvo, državu i naciju u cjelini. U Puli i Istri, gdje je živio, ostavio je najsnažniji trag, teško će biti popuniti prazninu koja je nastala njegovim odlaskom, no velebno djelo koje je ostavio, trajna je očovječena vrijednost i popudbina svima koji to žele i mogu razumjeti. Hrvatska historiografija, posebno u Istri, trajno će ostati obilježena rezultatima i djelom Miroslava Bertoše, dugo će još svijetliti njegovim sjajem. Vječna mu slava i hvala na tome i svjetlost vječna svijetlila Njemu!

Nevio Šetić